

Hannah Arendt: *Resnica in laž v politiki*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 2003 (zbirka Aut 16).

Hannah Arendt (1906–1975) je nemška filozofinja judovskega porekla (sicer Jaspersova učenka), ki je 1933. leta zbežala zaradi gestapovskega pregona najprej v Pariz, nato pa se je izselila v ZDA. Tam je predavala na različnih univerzah, med drugim v Chicagu in New Yorku, kjer je tudi umrla. Kar nekaj njenih svetovno znanih del, ki jih je izdala v Ameriki in v Nemčiji, poznamo pri nas v slovenskem prevodu, in sicer *Vita Activa* (Krt, Ljubljana, 1996), *Kaj je filozofija eksistence?* (Zbirka Aut, Društvo Apokalipsa, Ljubljana, 1998) ter zelo obsežno, 700 strani obsegajoče delo *Izvori totalitarizma* (Claritas, Ljubljana, 2003). Zadnje delo zahteva podrobnejše soočenje in predstavitev avtoričinih stališč pri nas, še posebej, ko gre za silno občutljiva vprašanja iz naše lastne preteklosti, povezane s fašizmom, nacizmom in stalinizmom.

Resnica in laž v politiki je sestavljena iz dveh samostojnih prispevkov; prvi ima naslov *Laž v politiki* in podnaslov *Premišljevanja ob Pentagonovih zapisih*, drugi pa *Resnica in politika*. Že pred leti je v zborniku *Sodobni liberalizem* (Krt, Ljubljana 1992, ur. Rudi Rizman) izšla *Resnica in politika*, skupaj z drugimi imeni, ki jih zbornik omenja v kontekstu novejšje "mednarodne renesanse liberalnih idej" (*Sodobni liberalizem*, str. 9). Kot v predgovoru tega dela omenja Ralf Dahrendorf, naj bi šlo za prelomnico, povezano z letom 1989, kar pomeni, da smo soočeni s sesutjem socializma boljševiškega izvora, koncem velike, dvestoletne zgodbe o napredku (1789–1989), ki je prisegala na idejo pomnožene svobode in pri tem uporabljala revolucionarna sredstva. Po letu 1989 stopamo v porevolucionarno dobo, ki naj po Dahrendorfu ne bi pomenila "konca zgodovine", ampak "prelomnico za svobodo", tudi ne zmage kapitalizma, temveč "zmago odprte družbe", zato naj bi teorija v prihodnje namenjala pozornost idejam, "ki rastejo iz spoznanja

o povezovanju individualnih pravic s socialnimi potrebami” (*Sodobni liberalizem*, str. 12).

Če z liberalizmom res skušamo razumeti kaj takega, potem v istem delu (str. 26–27) prepričljivo učinkuje misel Rudija Rizmana, iz katere izhaja, da je liberalizem “odgovor modernega človeka na nove zgodovinske okoliščine, ko je tradicionalni družbeni red razpadel in je bilo potrebno na novo definirati dopustljivo moč in meje politične oblasti. V tej luči pomeni liberalizem iskanje načel politične pravičnosti, v okviru katere bodo lahko ljudje uskladili svoje različne poglede na dobro življenje in na razumen svet. Na človekovo naravo liberalizem gleda skozi moderno izkušnjo različnosti (pluralnost) in konfliktov v svetu morale”. Hannah Arendt se je tako kot ženska znašla v spoštovanja vredni družini teoretikov – med Velikimi, kot bi rekel Karl Jaspers – večinoma moškega spola; z njimi jo povezuje predvsem eno, namreč zavezanost pojmu pravičnosti.

Toda če je ta privlačna ali celo plemenita ideja liberalizma, povezana s pravičnostjo in izostrenim čutom za etiko, prepričljiva, potem ni jamstva, da se ne bi nekega dne spet zgodilo to, kar je Arendtova raziskovala, namreč strahote totalitarizma, ko se je liberalizem izpel. Knjižico *Resnica in laž v politiki* je mogoče brati kot mini *etični traktat*, saj njena stališča najbolj prepričljivo učinkujejo ravno s svojo etično razsežnostjo.

Začetna in izstopajoča misel celotne knjižice *Resnica in laž v politiki* je nedvomno tale iz prvega dela z naslovom *Laž v politiki*: “Resnicoljubnost ni bila nikdar šteta med politične vrline, laž pa je v politiki zmeraj veljala za dovoljeno sredstvo” (str. 6–7), in podobna iz drugega dela: “Resnicoljubnost ni nikoli veljala za politično vrlino, ker pravzaprav ne more kaj prida prispevati k politični stvari: spreminjanju sveta in razmer, v katerih živimo. To se spremeni šele, ko začne neka skupnost načeloma uporabljati laž kot politično orožje, kot v primeru totalitarnega gospodstva” (str. 89).

Ohranjanje načela diskretnosti, skrivanje državne skrivnosti, prilagajanje in prikrojevanje dejstev so bila skozi vso našo zgodovino dopustna sredstva za dosego določenih političnih ciljev. Filozofska misel se je ves čas zavedala tega dejstva, vendar bila je ravno tako kot politična teorija pred njim nemočna. Vtis po prvih prebranih straneh vendar ostaja, da zgodovina kljub vsemu ni proces napredovanja agresivne zmožnosti laganja po eni strani in krepljenja pasivne dovzetnosti za laž ali celo opuščanja čuta za presojo tega, kaj je prav in kaj ne. Kajti, kakor izrecno opozarja, nadomestka za resnico ni (str. 9 in 102). Četudi je resnica v nekem trenutku docela nemočna in povsem onemogočena, celo uničena, še takšno prepričevanje in nasilje ne moreta dati nadomestila. Gledati in presojati politiko s stališča resnice pomeni po Arendtovi biti zunaj političnega prostora; še posebej to velja za nedemokratska in represivna obdobja. V svoji končni, sklepni misli dela *Vita activa* (str. 338) opozarja, kako je mišljenje ranljivo, saj lahko obstaja samo tam, kjer je omogočena politična svoboda in izključno “samo tam”. Vemo, da je bila ravno politična svoboda v zgodovini praviloma zelo podhranjena, vendar Arendtova ne privoljuje v in ne prisega na

ideal miselne neodvisnosti kakšnega misleca, zaprtega v čisti akademsko kabinetni prostor.

Toda znati misliti politiko – kar je njen trajni apel – s stališča nepolitika in biti povrh še filozof, je težavno, ostaja seveda odprto vprašanje: kako? Nekoč sta ta izziv znala sebi v prid obrniti Platon in Aristotel. Če sledim temu, pred čemer svari Arendtova, namreč da je vendar treba paziti, da mišljenje ni prizadeto in okrnjeno, potem ne morem mimo tega, kar je nekoč Blaise Pascal (1623–1662), ki ga Arendtova sicer ne omenja, v svojih *Mislih* izrazil o tem, *kako* naj filozof razmišlja o politiki. K miselni drži filozofa sodi to, da zna razmišljati tudi o politiki, si ustvariti samostojno presojo o vsem; po Arendtovi to pomeni mišljenje spremeniti v dejavnost, čeprav se zaveda, da je kaj takega v represivnem sistemu zelo težko. Vendar je nujno zaradi prihodnosti sveta in človeštva, zato poda tale sklep: “Če bi bili različne dejavnosti v *vita activa* primerjali med seboj samo glede na to, katera od njih je ‘najbolj dejavna’, potem bi verjetno prišli do sklepa, da čisto mišljenje kot gola dejava prekaša vse ostale dejavnosti” (*Vita activa*, str. 339). Še enkrat: kako sta torej razmišljala antična mojstra po Blaisu Pascalu?

Pascal ni soglašal s splošno sprejeto oceno, da sta bila Platon in Aristotel pikolovska učenjaka. Domneval je, da sta bila po vsej verjetnosti celo zelo družabna, rada sta imela ljudi in sta se s svojimi prijatelji šalila. Rezultat tega je, da je eden napisal *Zakone*, drugi *Politiko* in da v obeh delih ne zmanjka šale na račun politike. Tako je bilo soočenje s politiko za Platona in Aristotela najmanj resen in celo najmanj filozofski del njunega življenja. To, da sta o politiki pisala z lahkoto, je bilo po Pascalu zaradi tega, ker sta namenoma ustvarila vtis, kot da gre za nekaj izjemnega, za veliko stvar. Zavedala sta se, da bedaki, ki sta jim govorila, o sebi razmišljajo zelo visoko, kot da so vladarji. Poistovetila sta se z njihovimi stališči samo zato, da bi njihovo samopovečevanje, prenapetost in neumnost omilila, kolikor se je le dalo. Pascal jima priznava, da sta o politiki znala pisati tako, kot da bi želela delati red v norišnici in sebi pri tem očitno nista škodovala.

Že bežen vpogled v Platonova (*Država*, 4. knjiga) in Aristotelova (*Politika*, 1. knjiga) dela pokaže, da je pri teh dveh največjih antičnih filozofih veljala za najbolj temeljno in konstitutivno idejo na področju politike ravno *pravičnost*; potreba in tudi čut za pravičnost sta dana vsakemu človeku, in ravno iz tega čuta sploh nastaja potreba po oblikovanju države. Zdaj že svetovno znano in priznано delo Johna Rawlsa *Teorija pravičnosti* iz leta 1971 je v bistvu samo konstruktivna nadgradnja teh stališč. Branje knjižice *Resnica in laž v politiki* je mogoče razumeti kot poskus intenzivne potrebe ohranjanja govora o resnici, in to ne samo na političnem področju, in še bolj glasnega izgovarjanja ter kazanja laganja in procesa ustvarjanja sistema laži predvsem zato, da ohranjamo čut za *pravičnost*. Ta nam, ljudem, ne sme zakrneti po grozi novejšje dobe, ki nas je soočila z industrijo smrti, množičnim umiranjem po koncentracijskih taboriščih, še toliko bolj ne, da se to, kar se je zgodilo, čeprav se

ne bi smelo nikdar, ne bi zgodilo še enkrat in ponovno, ko so, kot beremo v *Izvorih totalitarizma*, koncentracijska taborišča “smrt naredila za nekaj anonimnega” in je bil smrti odvzet “ves smisel konca izpolnjenega življenja” (str. 545). Brez tiranije laži se kaj takega nikdar ne bi moglo zgoditi.

In kaj je laž oziroma laganje, kakor to v kontekstu svojih razmišljanj razume Hannah Arendt, ko gre za politiko? Izhaja iz tega, da je laž oziroma laganje močnejše, tudi bolj prepoznavno kot resnica: “Medtem ko je laganje vselej primarno delovanje, pa izrekanje resnice, naj gre bodisi za dejstveno bodisi za umno resnico, predvsem ni delovanje” (*Resnica in laž v politiki*, str. 87). Arendtova razmišlja filozofsko, zato skuša tudi pojasniti, v čem je razlika med resnico in neresnico tako, da poudarja razliko med *resnico uma* in *resnico dejstev*.

Ko gre za politično področje, je treba upoštevati, da so to “rezultati človeškega sobivanja in sodelovanja” (str. 58), skratka, tu gre dobesedno za resnico dejstev. Tako je neizpodbitno dejstvo, da je Trocki aktivno sodeloval v ruski revoluciji, kljub temu da ga je poznejša politika povsem namensko zamolčevala in izključevala iz vseh knjig o svoji revoluciji. Čeprav so na političnem področju najbolj izpostavljene in ogrožene resnice dejstev, “je konflikt med resnico in politiko najprej izbruhnil in se razkril ob umni resnici” (str. 59). Ko gre za znanstveno in filozofsko resnico, opozarja, da je v znanosti nasprotje resnice *zmota* ali celo *neznanje*, na filozofskem področju pa *iluzija* ali zgolj *mnenje*. Platonu gre zasluga, ker je pojasnil antagonizem med *resnico* in *mnenjem* s tem, da je pokazal na razliko in nasprotje med *filozofsko dialektiko* in *politično retoriko*. Filozofski resnici ustreza dialog, politični retoriki večina prepričevanja, s katero politik, ki množico ljudi nagovarja za podporo svojim interesom, tudi prepriča. Tako gre v sporu med resnico in politiko za to, da na mesto umne resnice stopa resnica dejstev; z organiziranim sistemom laganja se resnica dejstev postopoma spreminja v mnenje – skratka, z laganjem *mnenje* prevlada nad *resnico*.

V trenutku, ko postane laganje politična praksa, s katero se ohranja kak sistem, postane bolj prepoznavna resnicoljubnost in lahko preide celo v politični dejavnik, četudi nima oblastniške podpore: “Kjer se laže načeloma in ne zgolj priložnostno, je ta, ki preprosto pove, kar je, že začel delovati, čeprav morda tega sploh ni nameraval. V svetu, kjer je v navadi samovoljno poigravanje z dejstvi, lahko že najpreprostejše ugotavljanje dejstev ogrozi ljudi na oblasti” (str. 89). Kot je bilo že poudarjeno, Arendtova opozarja, da je laž v primerjavi z resnico najprej delovanje, povsem določena praksa, in tako “obstaja afiniteta med laganjem in delovanjem v najširšem smislu” (str. 100). V politiki, ki je že sama po sebi delovanje, prihaja to zelo do izraza in totalitarna oblast dobesedno gradi na zaupanju v *moč laži*; tako lahko vsak trenutek prilagaja sedanost in preteklost, celo zgodovinska dejstva temu, kar pač ustreza oblastniško-politični liniji. Če to počnejo državne ustanove s pomočjo represivnih oblastniških sredstev, iz tega še ne izhaja zamenjava resnice z lažjo. Zato Hannah Arendt ugotavlja, da pri tem ni najbolj tragično sprejemanje laži za resnico in njeno razvrednotenje ali celo obrekovanje in obtoževanje resnice z lažjo; najbolj

tragično je vsekakor “uničenje človekovega čuta za orientacijo” v stvarnem svetu. Tega čuta ni nikdar brez “zmožnosti razlikovanja med resnico in neresnico” (str. 99). Svet, v katerem je politika z ustrahovanjem dosegla, “da iz zavesti ljudi izgine razlikovanje med resnico in neresnico” (str. 9), je tragični svet totalitarizma, svet, v katerem je videti, kot da gre za soočenje “resnice brez moči” in moči, “ki se lahko uveljavlja le skozi laž” (str. 52).

Knjižica *Resnica in laž v politiki* analizira predvsem, kako deluje laganje, prevara množic, kakšen mehanizem je to, v katerega so pritegnjeni mnogi, celo množice. V primerjavi z delom *Izvori totalitarizma* se ne ukvarja z zgodovino nastajanja tega mehanizma, ki smo ga ustvarili samo mi, ljudje. Odnos med tema dvema deloma, ki vsebujeta tudi pomembno filozofskozgodovinsko plat, bi označila kot *minima* in *magna moralia*, če opozorim najprej na etično razsežnost te lucidne Jaspersove učenke. Vsekakor nam *Resnica in laž v politiki* olajša razumevanje *Izvorov totalitarizma*, in ko preberemo prvo, je tukaj povabilo, da se lotimo še drugega. Kajti obe deli med drugim učinkujeta tudi kot zelo soliden teoretski klic in poziv, naj v prihodnje skušamo preprečiti nastanek katastrof po nam vsem znanih preteklih zgledih.

Avtoričina resnicoljubnost skoraj ganljivo izstopa iz povsem končnih sklepnih stavkov *Resnice in politike*, ko se trudi dopovedati, da v politiki ne vidi samo negativne in umazane dejavnosti, čeprav je s svojim pisanjem morala to poudariti najprej. Politično delovanje pomeni tudi veselje do druženja in sobivanja ljudi s sebi enakimi, ki navdušeno in z radostjo sodelujejo, saj jim je v etično oporo to, da vstopajo v javno življenje in se izpostavijo za interese in potrebe ljudi. Tako je politika način komuniciranja, predvsem pa negovanja in ohranjanja zmožnosti za komunikacijo kar najširših, celo svetovnih razsežnosti, kakor je politično udejstvovanje razumel že Karl Jaspers (1883–1969). Skratka, gre za poskus razumevanja in snovanja novih spodbudnih začetkov, ki jih človeštvo v zdajšnjem času globalizacije še kako potrebuje.

Iz povsem sklepne in zadnje misli – v lepem in zelo prijetno berljivem prevodu –, ki nam jo sporoča Hannah Arendt, izhaja njeno trezno pričakovanje glede politike, da kljub temu, kar je sama v svojem življenju skusila, in kljub temu, da se je soočala s strašnimi posledicami vsaj dveh totalitarizmov 20. stoletja, politiki pripisuje samó omejen vpliv glede na celoto človekovega bivanja in obstoja, kajti: “Kar ga omejuje, so reči, ki jih ljudje ne morejo spremeniti in jih nimajo v svoji oblasti: le z lažnivo samoprevaro je mogoče doseči, da začasno izginejo. Politika lahko ohrani integriteto in izpolnjuje v sebi zaobseženo obljubo, da lahko ljudje spreminjajo svet, samo v primeru, če spoštuje meje, postavljene tej zmožnosti. Resnico bi bilo mogoče pojmovno definirati kot tisto, česar človek ne more spremeniti; metaforično rečeno so to namreč tla, na katerih stojimo, in nebo, razprostrto nad nami” (*Resnica in laž v politiki*, str. 110). Za kaj takega pa mora biti med nami, ljudmi, v našem sobivanju razprostrta pravičnost. V času globalizacije celo svetovnih razsežnosti

je to še toliko pomembnejše zato, da ohranjamo svetovno bit in življenje v njej, skratka, da sploh preživimo.

In najbolj naravni temelj in podlaga za politizacijo je vendar človekov čut – dan vsakomur od nas – za pravičnost. Ko je govor o pravičnosti, se temi o politizaciji sveta povsem enakovredno pridružuje še tema o *etizaciji sveta*, kar je nujno izhodišče za uveljavljanje svetovnega etosa. Med etiko in politiko naj ne bi bilo spora, saj se je, po kantovsko rečeno, politika etiki poklonila, in Hannah Arendt v tej svoji drobceni, a tako zelo dragoceni knjižici *Resnica in laž v politiki* sama navaja Kanta (str. 53) iz njegovega krajšega dela *K večnemu miru*, namreč misel, iz katere izhaja, da ostaja politiki pravica ljudi sveta.